СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ" – СВИЩОВ

КАТЕДРА „ИНДУСТРИАЛЕН БИЗНЕС И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО"

Марияна Евгениева Любенова

КОРПОРАТИВНА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В ЕНЕРГЕТИКАТА – ПРИОРИТЕТИ И РЕШЕНИЯ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация
за присъждане на образователна и научна степен „доктор"
по научна специалност „Икономика и управление (индустрия)"

Научен ръководител:
Проф. д-р Анета Денева

С В И Щ О В

2 0 1 6 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита по реда на Закона за развитие на академичния състав и Правилника за неговото прилагане в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов, от катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“ към факултет „Производствен и търговски бизнес“. Дисертантът е задочен докторант към същата катедра.

Дисертационният труд е изграден в систематичен порядък с общ обем от 280 страници плюс приложенията. В основният текст са включени 4 схеми, 18 таблици и 32 фигури. В структурно отношение дисертацията се състои от: въведение *(7 страници)*, изложение в три глави *(219 страници),* заключение *(4 страници),* списък на използваната и цитирана литература, декларация за оригиналност и достоверност. В списъкът на библиографската справка са обхванати 78 заглавия, от тях 23 са чуждоезични, а 55 – на български език, 5 нормативни актове и 43 интернет източника. Извън основния текст са включени и 5 приложения в обем от 30 страници, съдържащи въпросник и анкетната карта – база за осъществяване на емпиричното изследване, и допълнителна информация.

Авторът на дисертацията е задочен докторант в катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“ при СА „Д. А. Ценов“ – Свищов и работи като инспектор към специализираната администрация на Агенция „Митници“ – Министерство на финансите на Република България.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на открито заседание пред научно жури, назначено от ректора на СА „Д. А. Ценов“ със Заповед № 1014/31 октомври 2016 г., на 17.01.2017 г. от 13.00 часа в Конферентната зала на Корпус „Юг“ при СА „Д. А. Ценов“ - гр.Свищов. Материалите по процедурата за защита са на разположение на интересуващите се в отдел „Докторантура и академично развитие“ при СА „Д. А. Ценов“ - Свищов.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост на изследваната тема

Корпоративната социална отговорност е тема от капитална важност и изключителна значимост за еволюиращите в световен икономически мащаб държави. Водещите европейски институции все по-често поставят акцента си върху нея, а този динамично разрастващ се процес насочва вниманието на широката общественост, търговската деятелност, политическите организации, академичните среди и далновидните изследователи към проблематиката й. Визираната всестранна заинтересованост към корпоративната социална отговорност ускорява инициативите, адаптирани към открояването на нейните приоритети и към дефинирането на оптималните решения за развитието й. Основният научен модус за появата и прираста на характеризираните явления е фактът, че тази ангажираност се интерпретира като прийом за увеличаването на стопанския интензитет, степента на конкурентоспособност и броя на новооткритите работни места.

В модерния свят социалната отговорност е начин на живот с грижа за бъдещето. Тя изпълнява средищна роля и знакова функция както за прогреса на бизнес организациите в България, така и за просперитета на обществото в неговата цялост. Компаниите непрекъснато са поставяни пред множество предизвикателства и крупни проблеми, на които могат да бъдат намерени адекватни резолюции посредством прозрачно управление и социално отговорно поведение, като се вземат предвид икономическите, обществените и екологичните последици от търговските операции. Корпоративната социална отговорност се адмирира високо и имплементира широко заради своя капитален влог в бъдещата еволюция на етноса и в развоя на бизнеса в страната.

Изборът на темата на дисертацията е мотивиран както от нарастващата необходимост, особената актуалност и ярката иновативност на проблематиката на корпоративната социална отговорност, така и от недостатъчността, неизчерпателността и неудовлетворителността на разполагаемите изследвания на дефинираната област, защото тя притежава фундаментална значимост за Република България.

2. Цел и задачи на изследването

Основната цел и научният принос на докторантския труд се изразяват в установяването на съвременното състояние и в констатирането на проблемните зони на корпоративната социална отговорност на базата на задълбочено проучване и полиаспектно тълкуване на съществуващите постановки в теорията и на техните легитимирани измерения в практиката. Стремежът на дисертацията е не само да представи становищата и хипотезите по интерпретираната тема, но и да намери вердикти и решения на техните възлови казуси, откроявайки приоритетите, преимуществата и перспективите за извеждането на нови възможности за усъвършенстване на процесите и явленията в конкретен и значим за икономиката на България отрасъл – енергетиката. Презумпцията е, че ангажирането на организациите в провеждане, инициране и реализиране на социално отговорни дейности ще допринесе за откриването на хетерогенните направления и непознатите хоризонти на конкурентните предимства, очертани пред компаниите и изправени пред обществото в общата им аспирация към постигане на устойчиво развитие.

За изпълнението на тази генерална цел е необходимо резолирането на следните научноизследователски **задачи:**

1. Да се изясни същността и да се разкрият особеностите на корпоративната социална отговорност.

2. Да се направи обща оценка на състоянието на корпоративната социална отговорност в енергетиката.
3. Да се разработи подходящ методически инструментариум за анализ и оценка на потенциала на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България.
4. Да се изследват приоритетите, очертаят насоките и изведат възможните решения за развитие и усъвършенстване на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в настоящия дисертационен труд са компаниите в националната енергетика.

Предмет на изследване са състоянието, тенденциите и развитието на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България.

4. Изследователска теза

Основната теза, защитавана в настоящия дисертационен труд, е, че компаниите в енергетиката на България, които утвърждават и разгръщат потенциала на корпоративната социална отговорност в своята икономическа дейност, допринасят за постигането на устойчиво развитие на обществото и природната среда, като, стъпвайки на тази база, повишават собствения си корпоративен просперитет в национален и световен мащаб.

5. Методология на изследването и информационно осигуряване

За постигането на заложената цел и на поставените задачи в дисертационния труд са използвани разнообразни кабинетни и полеви методи. *Кабинетното проучване* се изразява в обзор на научни издания и

публикации на автори, занимаващи се с проблематиката на корпоративната социална отговорност. Направен е критичен анализ на хетерогенните теоретични възгледи, концепции и постулати за нея, които проследяват фазата на съвременната ѝ еволюция и модусите за бъдещото ѝ усъвършенстване. Като източници на информация са употребени монографии в академията, публикации в специализирания периодичен печат, практически ориентирани наръчници за корпоративна социална отговорност, сборници от научни конференции, база данни от предприятия, сведения от интернет, справки от речници и справочници и т.н. От *полевите методи* са използвани анкета, допитване по пощата и интервю.

Дисертацията представлява научен опит в България да бъде изследвана и изяснена тази всеобхватна, многоизмерна и полиаспектна тема. Поради визираната причина проучванията са разделени на две равнища: теоретично (на доказани, оценени и утвърдени български и чужди автори) и емпирично (чрез проведено комплексно изследване на състоянието и проблемите на корпоративната социална отговорност в енергетиката на страната).

С оглед постигането на очертаната цел и на изведените задачи настоящият труд е оформен със структура, която успоредява четири разнообразни подхода: исторически, логически, комплексно-теоретичен и емпиричен. Тя обединява в себе си и няколко хетерогенни метода: индуктивен и дедуктивен, моделиране, сравнение, причинно-следствени връзки, SWOT и PESTEL анализ, синтез и др. Всеки един от приведените подходи и методи води до отчитането на конкретни резултати. С помощта на употребения исторически подход се разкриват генезисът на проблема и неговата непреходност, а оттук – и значимостта му за науката. Посредством логическия способ се изгражда цялостна картина на свързаност относно развитието на корпоративната социална отговорност.

Комплексният подход осигурява възможност да бъдат изведени нейните структурни елементи, както и да бъде проследена динамиката на концепцията за развитието на социалната отговорност. Чрез базирането на емпиричния модус са интерпретирани и оценени състоянието, проблемите, тенденциите, движението, приоритетите и решенията. Вследствие на това са дадени и необходимите насоки за усъвършенстване на КСО в енергетиката на България, като рефлексът от него намира аргументация в предложената във финалната глава на дисертацията ефективна обосновка за създаване на център за КСО в България.

При разработването си докторската дисертация се базира предимно на информационните фондове на библиотеките на СА „Д. А. Ценов" – Свищов, на Икономическия университет – Варна, на УНСС – София, на Министерството на енергетиката, на Министерството на труда и социалната политика, на Министерството на околната среда и водите, на БЕХ, както и на статистическа информация за енергетиката в България, предоставена от Националния статистически институт.

6. Обхват и ограничителни условия на изследването

При разработката си настоящият дисертационен труд бе изправен пред следните **ограничения, препятствия и трудности:**

- ✓ При изследването на проблема и запознаването с научните източници се установи, че интересът към разглежданата тема е огромен, с тенденция тепърва да се увеличава, но макар афинитетът към нея да е прогресивно нарастващ, успоредно с това мненията и хипотезите за еволюцията й са антиномични, противоречиви, разносъставни и смесени. Обобщението, което би могло да се направи, е, че в литературата отсъства задълбочен икономически анализ върху състоянието и ефективността, които корпоративната социална отговорност оказва както върху обществото, така и върху

стопанските (бизнес) организации в България. Това е динамичен, сложен и труден не само социално-икономически, но и екологичен проблем.

- ✓ С достъпа до фирмената информация на някои от изследваните предприятия, цитирани в извадката, се срещат разнородни акциденти (поради отказ за предоставяне и/или конфиденциалност на сведенията). Мениджърите на някои от анкетираните дружества отказват да съдействат, а тези, които откликват на проучването, дават отговор само на част от поставените дилеми и казуси. Становището, което изразяват, е, че споменатият въпросник и анкетната карта съдържат чувствителна фирмена информация, която е нецелесъобразно да бъде предоставяна и оповестявана извън контрола на организацията. Всичко това не оправдава, но обяснява краткия обем на извлечението (или още резюмето). Този резон свива и ограничава възможността за използване на определени показатели. Липсата и/или недостигът на производствени и търговски данни се компенсира от привеждането на статистическа информация, предоставена както от НСИ, ЕВРОСТАТ и различни годишни отчети, така и от подробни справки, осигурени от Министерството на енергетиката, Министерството на труда и социалната политика и Министерството на околната среда и водите.

Настоящият дисертационен труд няма претенцията, че изчерпва многообразието от проблеми, които са свързани с развитието на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България, но ги отчита и дефинира последователно и полиизмерно. Преди всичко той акцентира върху трите основни аспекта на нейното проявление: икономически, социален и екологичен и постигнатите ефекти.

В дисертацията не се изследват всички бизнес организации в енергетиката на България, а се фокусира само върху компании, които са

избрани по определени критерии. Извън обекта на изследване са предприятията, които произвеждат електрическа енергия от възобновяеми енергийни източници, но е приложен кратък обзор спрямо тях. Проблемите и опитът на други държави не са обект на изследване, а само косвено са засегнати, доколкото имат връзка с проучваните въпроси.

7. Апробация на дисертационното изследване

Дисертацията е обсъдена на три заседания на катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“ при СА „Д. А. Ценов“ – Свищов. Във връзка с темата на дисертационният труд в специализирани издания са публикувани една студия (в съавторство), две статии (една в чужбина, една в съавторство) и два доклада.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата на дисертационният труд се състои от три глави, позволяваща последователно развитие на дисертационната идея.

КОРПОРАТИВНА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В ЕНЕРГЕТИКАТА – ПРИОРИТЕТИ И РЕШЕНИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ
СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ
ВЪВЕДЕНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА: ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ

1. Същностни характеристики на корпоративната социална отговорност
   1.1. Дефиниране и обхват на понятието „корпоративна социална отговорност”
   1.2. Исторически корени

1.3. Значимост
1.4. Принципи и подходи
2. Състояние и проблеми на корпоративната социална отговорност в енергетиката
2.1. Фактори и условия, влияещи върху развитието на корпоративната социална отговорност
2.2. Предизвикателства и ограничения пред корпоративната социална отговорност
2.3. Предимства и недостатъци от прилагането на корпоративната социална отговорност
3. Инструменти на корпоративната социална отговорност
3.1. Организации за корпоративна социална отговорност
3.2. Ключови международни инициативи за корпоративна социална отговорност на правителствени или междуправителствени органи
3.3. Международни кодекси и стандарти за корпоративна социална отговороност
Основни изводи и обобщения

ГЛАВА ВТОРА: АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В ЕНЕРГЕТИКАТА НА БЪЛГАРИЯ
1. Методика и методология на изследването
1.1. Обхват на изследването
1.2. Цел и инструментариум
2. Оценка на вътрешната и външна корпоративна социална отговорност в енергетиката на България
3. Социална отговорност на корпорациите в енергетиката
3.1. Условия и предпоставки на корпоративната социална отговорност
3.2. „Екологичната интелигентност“ и еко-иновациите в енергетиката – израз на социално отговорно
поведение
4. Анализ и оценка на приоритетите и решенията за корпоративната социална отговорност в енергетиката
4.1. Изследване мнението на корпорациите
4.2. Изследване мнението на институции, свързани с приоритетите и решенията на корпоративната социална отговорност в енергетиката

4.3. SWOT анализ на приоритетите и решенията на корпоративната социална отговорност в областта на енергетиката
Основни изводи и обобщения

ГЛАВА ТРЕТА: ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗШИРЯВАНЕ НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В ЕНЕРГЕТИКАТА НА БЪЛГАРИЯ

1. Насоки за разширяване на корпоративната социална отговорност в България
   1.1. Националните и европейски програми и проекти - средство за стимулиране, прилагането на корпоративната социална отговорност в управлението на предприятията
   1.2. Въвеждането на „добри социални и екологични практики" – основа за изграждане на социално и екологосъобразно поведение на корпорациите и обществото
   1.3. Законодателството като фактор за насърчаване, прилагането на корпоративната социална отговорност
2. Обосновка на предложение за създаване на център за корпоративна социална отговорност
3. Концепция за „Създаване на споделена стойност" като продължение, средство и решение на корпоративната социална отговорност в енергетиката
4. Изводи, предложения и препоръки към потенциалните заинтересовани страни

ЗАКЛЮЧЕНИЕ
СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ
СПИСЪК НА ФИГУРИТЕ
СПИСЪК НА СХЕМИТЕ
ИЗПОЛЗВАНА И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА
ПРИЛОЖЕНИЯ

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведение

Във въведението е обоснована актуалността на изследваната проблематика и степента на разработеност, изведена е теоретичната и практическата значимост на проучването. Дефинирани са целта, задачите, тезата, обекта и предмета на дисертационното изследване, изложени са теоретическите, методологическите и информационните основи на дисертацията, като са посочени и ограничителните условия на изучаваната тематика.

ПЪРВА ГЛАВА.
ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ

Структурата на главата се състои от три последователни и логически свързани параграфа, с теоретична насоченост.

1. Същностни характеристики на корпоративната социална отговорност

В ***първа глава*** е разгледан обстойно понятийния апарат, проучени са различни дефиниции и схващания на идеята за КСО. Анализирани са вижданията на известен брой български и чуждестранни автори по изследвания проблем. **„Корпоративната социална отговорност”** е *многоаспектно и сложно социално-икономическо понятие,* което се развива с изключително бързи и динамични темпове. Неопровержимо доказателство за това е, че през последното десетилетие то е подложено на две противоречиви тенденции и хетерогенни трансформации. От една страна, описаната величина може да се обособи като актуална и дискусионна, поради което все още отсъстват единно разбиране, цялостна концепция и устойчиво схващане за идеологията и методологията й. От друга страна, учени, теоретици, практици, критици и т.п. задълбочено и

проникновено се опитват да осмислят, утвърдят и разпространят квинтесенцията на употребения термин.

Макар че съществуват множество опити за извеждане на общовалидни и универсални тълкувания на КСО, те успяват да изградят по колективен начин само „беглия и размит“ образ на нейната специфична същност, тъй като световната икономическа мисъл все още не достига до единомислие, консенсус и съгласие по поставената тема.

За да бъдат изведени *ключовите характеристики* на корпоративната социална отговорност, които са централен обект на проучване в текущата дисертация, е необходимо да се направи интерпретация на трактовките, дадени от авторитетни международни институции, интернационални обединения и разноетнически организации, които чрез своя културен и просветен обмен оказват решаващо влияние върху развитието на идеите на социалната отговорност.

Достига се до извода, че когато корпоративната социална отговорност се осъществява чрез подходящ управленски инструментариум, тя неминуемо води както до генериране на преимуществата и перспективите за обществото и природната среда, така и до увеличаване на приходите и печалбите за компаниите.

Направен е преглед и опит за критичен анализ на теоретико-аналитичните постановки с цел извеждането на съвременни същностни характеристики на корпоративната социалната отговорност. Очертани са много особености, част от които са свързани с ангажирането на значителни трудови ресурси, изискващи големи капиталовложения, но най-съществените са: *устойчивост, адаптивност, гъвкавост, динамичност, иновативност, ефективност, подлежи на промяна, постоянно развитие, обогатяване, надграждане и усъвършенстване.*

От изложените тезиси за КСО са откроени няколко ***ключови характеристики***, а именно:

- ✓ Притежава ***доброволен характер***. Прилагането на концепцията за КСО от мениджърите не е задължително, а се прави на безвъзмездни начала;
- ✓ При упражняването на философията за КСО като бизнес модел се извлича голяма ***полза за обществото, както и за бизнес организациите;***
- ✓ ***КСО е стратегически модел на управление.*** Това е така, защото тя е свързана с провежданата политика и дългосрочните стратегически приоритети на компанията;
- ✓ Вид форма за ***поемане на отговорността*** на организацията;
- ✓ КСО не е проява на еднократен, а на ***дългосрочен акт.*** Социалната организация проявява своята отговорност многократно и постоянно във времето.

Съществуват и други ***специфични черти,*** *с които се отличава корпоративната отговорност, и те са: справедливост; отчетност (т.е. равнопоставеност при заплащането на възнагражденията, борба с дискриминацията и корупцията и др.); кооперативност (тук се включват всички от обкръжаващата я среда при вземането на стратегически решения за фирмата); умение за споделяне на социалния напредък с останалите компании в общия стремеж за постигане на устойчиво развитие; солидарност (включване на определени групи от хора, намиращи се в неравностойно положение) и т.н.*

Споделя се мнението на Т. Горчева, че „не съществува универсална и общовалидна дефиниция на понятието корпоративна социална отговорност“[1].

Позовавайки се на цитираните по-горе определения и имайки предвид обхвата, спецификата и целите на корпоративната социална

[1] **Горчева,** Т., Любенов, З., Социалната корпоративна отговорност в европейската практика и у нас. // Алманах научни изследвания. СА Д. А. Ценов. Свищов, 11, 2013, с. 151.

отговорност, настоящият дисертационен труд достигна до следната дефиниция, тъй като тя отразява в абсолютна степен комплексния характер на приведената терминологична величина, а именно, че **корпоративната социална отговорност представлява концепция, чрез която компаниите доброволно осъществяват социални ангажименти и загриженост за околната среда в своите стопански операции, като по този начин допринасят за устойчивостта, от една страна, на обществото, а от друга страна, на бизнеса си.**

Извършен е ретроспективен анализ на историческите корени, разгледани са и основните аспекти от възникването и развитието на идеята за „Концепцията за корпоративната социална отговорност", както в национален, така и в международен мащаб. Поставен е акцент и върху международните организации и обединения положили основите и имащи *принос* в утвърждаването и еволюцията на платформата за КСО като такива могат да се посочат: *Европейската комисия, Световният икономически форум, Глобалния договор на ООН, Българския форум на бизнес лидерите, Зелената книга за европейската рамка за КСО (Green paper), „Асоциацията за външна търговия в Брюксел" (FTA), Бизнес инициатива за социално съгласие (Business Social Compliance Initiative - BSCI) и други.*

Подчертани са нарастващата роля и значимостта, която се отдава в последните години на идеята бизнесът да допринася за общественото благосъстояние. По този начин икономическият мироглед за стопанските организации започва постепенно да се разгръща с припознаването на други техни задължения, свързани със социалните им функции. Нуждата от етично, открито и прозрачно поведение стават водещ критерий за качествен бизнес.

Посредством КСО се изразява приносът на всяка една компания за социално-икономическата и екологична устойчивост в локален,

регионален и глобален план и тя е част от един всеобхватен управленски подход, който цели създаване на добавена стойност не само за компанията, но и за всички заинтересовани страни – вътре и извън нея.[2]

Според теоретиците Карол и Бухолц (Caroll и Buchholtz) те могат да се класифицират в две групи – първични и вторични. „Първичните са тези, които имат пряк интерес или дял в организацията, а вторичните (за разлика от тях) са публични или специални групи по интереси, които нямат фиксиран дял в организацията, но все пак са засегнати от нейните операции“.[3]

Достигнато е до извода, че *има необходимост от разработването на Цялостен модел на заинтересованите страни (лица), който подробно да ги класифицира в първични и вторични категории (вж. Фиг. 1.)*:

[2]Българската мрежа за корпоративна социална отговорност, http://www.csr.bg/csr-bulgaria/992. 04.04.2014.

[3] **Карол и Бухолц (Carroll and Buchholtz).** „Бизнес и общество: Етика и управление на заинтересованите страни“, 2003. с. 71.

Фиг. 1. Цялостен модел на заинтересованите страни (лица)

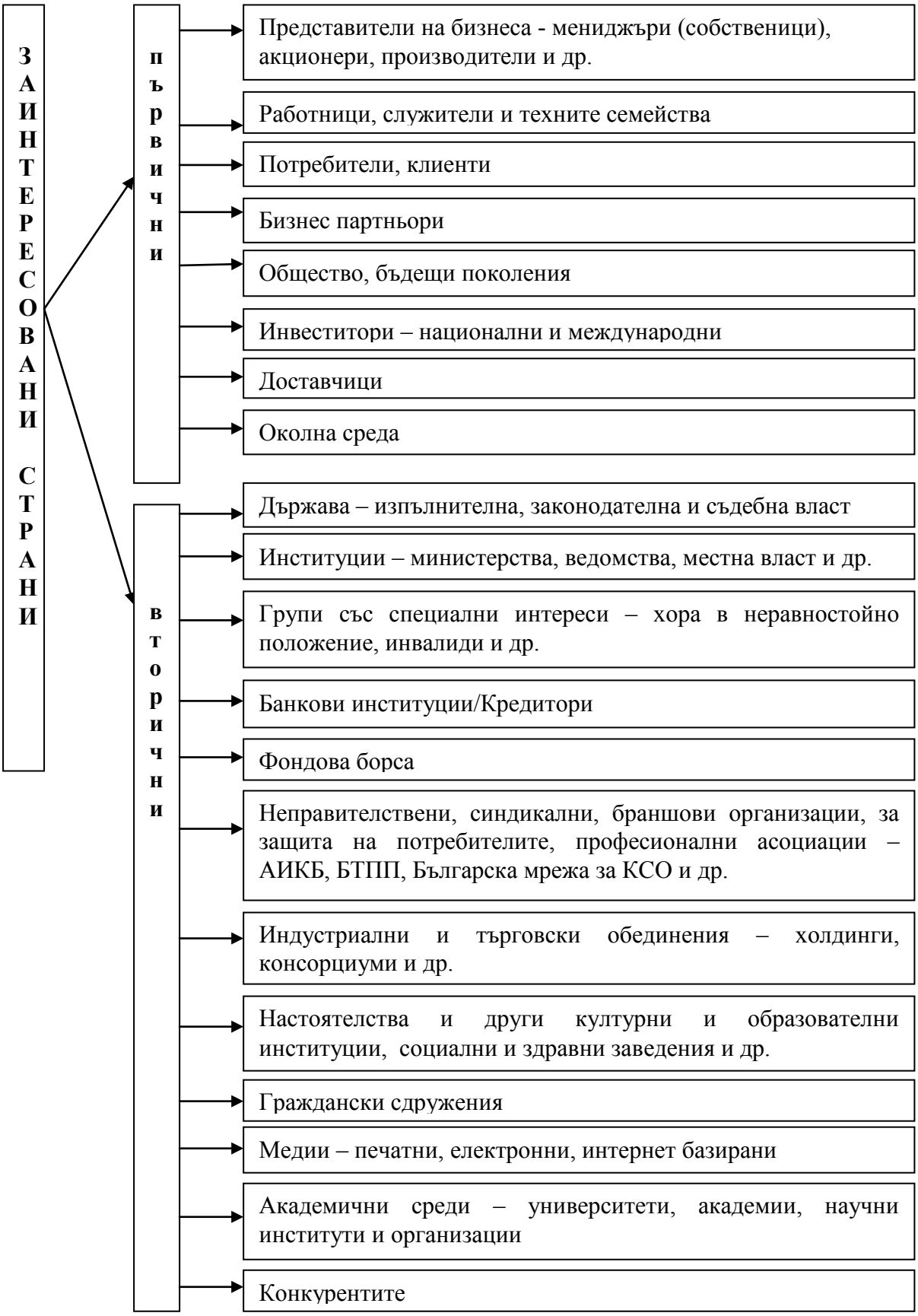

Източник: *Разработена от автора.*

За целите на ефективното прилагане на социално отговорните дейности е конструиран цялостен модел, чрез който се доразработва класификацията на основните групи заинтересовани страни (лица), като по този начин се доразширяват, разграничават и представят в по-голяма детайлизация.

Подкрепа заради обективността си заслужава мнението на Майкъл Портър, който през 2006 г. охарактеризира корпоративната социална отговорност като „много повече от разход, принуда или дарителство – тя може да бъде източник на възможности, иновации и конкурентни предимства”.[4]

Корпоративната социална отговорност се изразява в доброто, което всяка фирма може да направи както за себе си, така и за просперитета на обществото като цяло: ***„Всички ние целим едно и също – искаме да живеем в по-добър свят и сме убедени, че обществото се нуждае от корпоративна подкрепа и партньорство, за да се случи това.“*** – отбелязват Филип Котлър и Нанси Лий в своята книга “Корпоративна социална отговорност: Най-доброто за вашата компания и за вашата кауза”.[5]

В заключение би могло да се обобщи, че корпоративната социална отговорност изпълнява значима роля за прогреса и просперитета на бизнеса, нацията и страната чрез своя оригинален принос за тяхното устойчиво развитие, изразяващо се в следната триаспектност: еволюция на обществото, икономиката и екологията. Динамиката на пътя на „тройното дъно“ (или така наречената КСО) дава възможност да се отчетат значението и важността, които един

---

[4] **Porter,** M., **Kramer,** M.**.** Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review, 2006 December, pp. 1-14.

[5] **Котлър,** Ф.**, Лий**, Н. – „Корпоративна социална отговорност: Най-доброто за вашата компания и вашата кауза“, „Рой комюникейшън“, София, 2011, с. 4-5.

колектив отдава на социалната отговорност на бизнеса и желанието му да я превърне в трайна тенденция.

2. Състояние и проблеми на корпоративната социална отговорност в енергетиката

В параграфа се проследява състоянието и развитието на енергийния отрасъл в исторически аспект и множеството явления и процеси в съвременния свят, които довеждат до необходимостта от все по-голямото внимание, което трябва да се отделя на ролята на корпорациите в енергетиката и прилаганата корпоративна социална отговорност. За да се стимулира развитието на отговорността на предприятията в енергетиката, е необходимо задълбочено да се познават **факторите и условията**, които оказват влияние, за да може да им се въздейства.

Схема 1. Фактори и условия, влияещи върху КСО

Фактори и условия

Фактори на микросредата:
- ✓ Служители;
- ✓ Доставчици;
- ✓ Клиенти;
- ✓ Конкуренти;
- ✓ Посредници;
- ✓ Социални партньори и др.

Фактори на макросредата:
- ✓ Социално-икономически;
- ✓ Социокултурни;
- ✓ Демографски;
- ✓ Природни;
- ✓ Научно-технически;
- ✓ Пазарни.

Условия:
- ✓ Благоприятна атмосфера и безопасна работна среда;
- ✓ Недопускане на дискриминация;
- ✓ Уважение и зачитане на правата на индивида;
- ✓ Защита на общоприетите човешки ценности;
- ✓ Спазване на законодателството;
- ✓ Мотивиране и развиване на персонала;
- ✓ Гарантиране и сигурност в разплащанията;
- ✓ Регулярно разглеждане на политиката за социална отговорност и др.

Източник: *Разработена от автора.*

Направеният преглед на икономическата литература показва, че обикновено се говори за „бизнес средата”, в която се развива социалната отговорност, като зад това понятие се крие съвкупността от действащи фактори и условия.

Фирмите подхождат към КСО не само по икономически причини. В много случаи става дума за морални принципи. Убеждението, че трябва „да се направи правилното нещо“ и загрижеността за благополучието на сегашните и бъдещите поколения, стимулират предприятията да преосмислят своите отговорности.

Оттук може да се направи извода, че задълбоченото познаване на факторите и условията, влияещи върху корпоративната социална отговорност и тяхното въздействие е гарант, с който бизнесът ще постигне подобрения в критичните съвременни измерения на обществото и ще допринесе за създаването на добавена стойност с известен лаг във времето.

3. Инструменти на корпоративната социална отговорност

Корпоративната социална отговорност притежава **мощен инструментален апарат,** с който може да се популяризира и насърчи разпространението и развитието й в българската енергетика и сред обществеността.

При проучването на европейската политика относно прилаганите в нея инструменти се констатира, че програмите, плановете за действие и стратегиите са най-явната форма, която организациите използват за популяризирането на приложението на КСО. В настоящето изследване е възприета употребяваната от Европейския съюз типология от инструменти, с която публичната политика на правителството в България може ефективно да въздейства върху развитието на корпоративната социална

отговорност в енергетиката. Според своята специфика инструментите могат да бъдат класифицирани в шест основни типа: **партньорски, икономически, правни, финансови, информационни и хибридни.** Посредством използването на този пакет от „инструменти“ се улеснява процеса на прилагане на КСО и вписването й във фирмената култура.

В момента в страната се разпространява и утвърждава идеологията на социалната отговорност, а като научна задача в бъдеще е да започне и популяризирането на онези практики и дейности, които имат пряк ангажимент към обществото.

Като най-мощен **публичен инструмент** може да се посочи „корпоративният социален отчет“, известен още под наименованието „доклад за корпоративна социална отговорност“. Основен елемент от цялостната концепция на КСО е нейното измерване (отчитане). Той представлява структурирано информационно отражение на спектъра от дейности на предприятията в областта на корпоративната социална отговорност, какво е тяхното влияние и по какъв начин допринасят за положителното развитие на бизнеса и обкръжаващата ги среда. Приносът на компаниите в енергийния отрасъл се изразява и в екологията, осигуряването на здравословни и безопасни условия на труд за персонала, устойчивото развитие на икономиката на страната и т.н. Отчетът като вид инструмент оказва ползотворно въздействие и информира всички партньори, доставчици, акционери, потребители и обществеността в национален и световен мащаб за темповете, с които се развива корпорацията и как реализира социалната, екологичната и икономическата си устойчивост.

Проучването показва, че в България измерителите на КСО в енергийните предприятия използват в своята отчетност формата на „Глобалния договор на ООН”. На по-късен етап започват да прилагат и

нововъведени международни стандарти за отчетност, като един от най-известните е стандартът Глобална инициатива по отчетност (Global Reporting Initiatives – GRI), който е насочен към процесите и постигнатите резултати на компаниите. Към днешна дата в държавата е ограничен броят на компаниите, които използват тази инициатива и най-вече отсъстват такива от отрасъл „Енергетика”. Според данни от емпиричното изследване на Емил Николов през последните години Глобалната инициатива за отчетност постепенно започва да набира популярност както в Европейския съюз, така и в световен мащаб. Изводите, до които той достига, са: „За период от 13 години (от 1999 г. до 2012 г.) броят на публикуваните в Интернет страницата на GRI отчети нараства от 11 на 3 646 или над 331 пъти. Тези данни са доказателство за увеличаващата се популярност на GRI по отношение на отчитането на социалната отговорност на организациите. Ако тази тенденция се запази, инициативата ще затвърди своята лидерска позиция като най-популярната и прилагана структура за отчитане на корпоративната социална отговорност в глобален аспект.”[6]

Поддържа се становището, че *процесът на интеграция на българската енергетика в европейската и световната икономика неминуемо ще наложи прилагането на отчетността в областта на практиките на КСО. Нерядко пъти бизнес организациите изпитват известни трудности при изготвянето на своите отчети, тъй като сериозен проблем пред измерването е липсата на единно утвърдена и общоприета структура. Решенията следва да се търсят в изменението на нормативната уредба посредвом създаването на стандарти за отчитане на социална отговорност с доброволен характер.*

Въз основа на направения дотук преглед може да се обобщи, че прилагането на набора от инструменти от корпорациите в

[6] **Николов,** Е. – „Глобална инициатива по отчетност“. Ел. списание „Диалог”, СА „Д. А. Ценов” - Свищов, бр. 4, 2014, с. 32. http://www.uni-svishtov.bg/dialog/title.asp?title=417

енергетиката им гарантира развитие и повишаване на просперитета на нацията в дългосрочен план.

<u>Първа глава - основни изводи и обобщения</u>

Първо, **направеният преглед на специализираната литература налага констатацията, че идеите на корпоративната социална отговорност започват все по-динамично да се разпространяват, развиват и възприемат от бизнеса и обществото в Република България. Същността на КСО следва да се възприема като успешна база за устойчив бизнес модел на поведение, в който отговорното управление на ресурсите (човешки, финансови, материални и други) води до постигане на устойчиво развитие както за обкръжаващата среда, така и за бизнеса.**

Второ, **разработеното изложение дава основание да се заключи, че еволюцията на концепцията за корпоративната социална отговорност се основава на връзката между устойчивото развитие на обществото и това на икономиката.**

Трето, **наблюдава се засилен интерес на обществото и бизнеса към проблемите на социално отговорното поведение, което е предпоставка за разработването на множество международни кодекси и стандарти за корпоративна социална отговорност. Те способстват за процеса на утвърждаване и популяризиране на корпоративната социална отговорност сред обществото и компаниите в енергетиката на България.**

Четвърто, **проучването показва, че осезаемо нараства дялът на корпорациите, които оперират на българския енергиен пазар и осъществяват редица корпоративни социални инициативи под различни форми, с цел реализирането на социални каузи. Все повече национални и международни организации проявяват засилен интерес**

към социалната отговорност, като оказват подкрепа и насърчават приложението й в България. Прави впечатление и зараждащата се тенденция към преход от традиционна благотворителност на финансови средства към стратегически модел на КСО.

ГЛАВА ВТОРА.
АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В ЕНЕРГЕТИКАТА НА БЪЛГАРИЯ

Втора глава е структурана в четири логически свързани параграфа. Нейният характер е методологичен и методико-емпиричен. Очертан е обхватът на изследването, направен е анализ и оценка на КСО на проучените енергийни предприятия. На тази основа са изведени приоритетите и решенията за КСО в енергетиката на България.

1. Методика и методология на изследването

1.1. Обхват на изследването

Изследването на тема „Корпоративна социална отговорност в енергетиката – приоритети и решения" се базира на използвана методика за индивидуална извадка при систематичен подбор. Генералната съвкупност обхваща две корпорации, които спадат към **Сектор D**[7] - **„Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива" - 35.11 „Производство на електроенергия"** съгласно **Националната класификация на икономическите дейности.**

В настоящото практическо изследване се поставя акцент основно върху производителите на електрическа енергия в България поради факта, че те са едни от най-големите замърсители на околната среда и от най-

[7] Класификация на икономическите дейности (КИД - 2008), НСИ, София, 2008 г., с. 50.

могъщите изтощители на природните ресурси. Важно е да се отбележи, че негативното влияние върху природата в най-висока степен се нанася от традиционните енергийни източници. Обект на изследване на текущия дисерационен труд са предприятията от сектор „Електроенергетика“, а именно: Атомната електрическа централа – АЕЦ „Козлодуй“ и Топлоелектрическата централа – ТЕЦ „Марица Изток 2“, които са позиционирани в две области на страната - обл. Враца, Северозападна България, и обл. Стара Загора, Централна Южна България. Причината вниманието да се концентрира и фокусира точно върху тях се дължи на обстоятелството, че те са изцяло с българско държавно участие – 100% собственост на Български енергиен холдинг (БЕХ), както и поради факта, че те имат най-висок относителен дял в производството на енергия в страната. Дружествата са от ключово значение за устойчивото развитие на България и са с особена важност за енергийния микс.

В условията на практическата дейност изборът на извадката се мотивира от набора на **основните критерии за оценяване**, групирани в няколко категории, считани за знакови: *стимулиране; отговорност към обществото, към човешките ресурси и към потребителите; ангажираност към опазване на околната среда; финансова стабилност; иновативност; креативност и ограничения при действията на КСО.*

Практическото изследване обхваща периода 2011 – 2015 г. Визираният темпорален отрязък показва динамиката в еволюцията на корпоративната социална отговорност в сектор „Електроенергетика“, като на базата на анализираните данни могат да се формулират някои средищни изводи относно реалните приоритети и възможните решения, които могат да се предприемат за развитието и подобряването на корпоративната социална отговорност в областта на енергетиката на България.

1.2. Цел и инструментариум

Основният инструментариум, който е приложен за регистриране на получената информация, съдържа в същността си наблюдение, провеждане на интервю и анкетиране на целевите субекти с определени карти. В **методологичен план** в направеното изследване са употребени **разнообразни изследователски подходи и хетерогенни аналитични методи.** Използвани са исторически, емпирични, а също така и структурни модуси и способи за проучване и интерпретация. Чрез метода на изследването синтез са свързани отделните елементи в едно цяло и по този начин се изучава спецификата на явленията. Приложени са и индуктивен и дедуктивен метод, моделиране, сравнение, подход на причинно-следствените връзки и други. При емпиричното проучване са употребени и следните херменевтични методи: изучаване на предишни изследвания, директно проучване, системен и сравнителен анализ, които дават възможност на базата на съществуващите диференцирани теоретични постановки, акцентиращи върху връзката между икономическите и социално ориентираните цели на корпорациите, да се изведат основните направления. Посредством тях социално отговорните действия на корпорациите в сферата на енергетиката могат да съдействат за разрешаването на кардинални проблеми, водещи от своя страна до нарастване на обществената полезност и до повишаване на стойността на бизнес организациите. Използвани са и аналитични техники – диаграми, графики, таблици и т.п.

Основната **цел на настоящото емпирично изследване** е въз основа на *съществуващото разнообразие от прилагани практики за корпоративна социална отговорност на българския пазар да се установи нейното състояние, както и тенденциите и развитието й в електроенергийния сектор, като се посочат значимите приоритети и се*

изведат оптималните решения, които да послужат като база за разкриването на нови възможности за усъвършенстването й. За постигане на заложената цел допринася представянето на резултати от емпирично проучване на настоящи практики на енергийни дружества, опериращи в България.

Изследователската теза, която настоящият дисерационен труд защитава и отстоява, е, че *прилагането на корпоративната социална отговорност в дейността на предприятията в българската енергетика представлява мощен инструмент за постигане на икономически, екологични и социални ползи както за обществото, така и за компаниите. Имплементирането на политиката на КСО в стопанските операции на енергийните предприятия е ефективен механизъм и неоспорима предпоставка за дългосрочен обществен и корпоративен прогрес и просперитет.*

За обосновка на систематизираната теза се прилагат следните три хипотези, които се анализират, за да се проверят техните достоверност, меродавност и уместност:

Първа хипотеза: Имплементирането на платформата за КСО в политиката на енергийните дружества и изпълнението й посредством подходящ инструментален апарат допринасят за постигането на устойчиво развитие както за обществото, така и за бизнеса.

Втора хипотеза: Предпоставка за успешно развитие на корпоративната социална отговорност е хармоничната координация и сътрудничество между неправителствените организации, институциите и бизнес организациите.

Трета хипотеза: Извършването на модификации в посока на оптимизиране на регулаторната рамка в България значително ще намали бариерите пред прилагането на КСО от организациите в енергетиката на България.

Мястото, което корпоративната социална отговорност заема в отрасъл „Енергетика“, е фундаментално за цялата страна. Необходимо е да се подчертае, че без приложението й в енергийните дружества, те доста трудно биха могли да отговорят на трендовете в икономиката и на съвременните потребности на обществото.

Извършването на оценка на корпоративната социална отговорност се постига посредством изследване на част от основните градивни компоненти.

Към тях се включват: *структурата на КСО, моралните стимули и благоприятната среда за служителите, както и ролята на етичните кодекси в организацията.*

Разгледани са обстойно различни модели, един от тях е този на Carroll. Съгласно неговата пирамида[8], структурата на КСО се състои от няколко основни градивни елемента и те са: икономическа, юридическа (законова), етична и филантропична отговорност. Те застават в основата на същността на корпоративната социална отговорност и формират модел за корпоративна социална отговорност, наречен „Пирамида на корпоративната социална отговорност”. Чрез представената графично йерархия в пирамидата на отговорностите на Карол се добива представа за цялостния облик на корпоративната социална отговорност, като всяка социално отговорна корпорация следва да работи като „добър корпоративен гражданин”, да се стреми към максимизиране на печалбата и спазване на всички закони и етични норми *(Вж. Фиг. 2.):*

[8] **Carroll,** A.B., The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. Business Horizons, 34, 1991. p. 39-48.

Фиг. 2. Пирамидална структура на КСО

Източник: Carroll, *A.B. The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. Business Horizons, 34, 1991. p. 39-48.*

Стъпка напред в утвърждаването на концепцията за КСО прави теоретикът Lantos през 2001 г., като се уповава на модела на Карол, за да покаже елементите на КСО. Според Lantos съществува трикомпонентен модел за корпоративна социална отговорност, включващ три вида теории за КСО – стратегическа, етична и филантропична (хуманитарна).

Архитектурната структура, която се възприема от автора като ключова за успешното развитие на КСО в отрасъл „Енергетика“, се изразява в изпълнението на четири вида отговорности (вж. Фиг. 3). На първо място, в основата трябва да бъде поставена *етичната* (моралната) отговорност поради това, че нейно важно правило е съобразяването с ценностите, принципите и стандартите на етичното поведение на бизнес организациите спрямо обкръжаващата среда. Този вид ангажираност поставя основите за успешното прилагане на останалите отговорности. На втори план се поставя *филантропичната* (хуманитарната) инициативност, която има изцяло доброволен характер за извършване на дейности като спонсорство и благотворителност (под формата на различни дарения или безвъзмездна парична помощ). На трета позиция следва да се постави

екологичната отговорност поради факта, че грижата за околната среда и бъдещите поколения е приоритет от капитално значение. На последно (четвърто) място корпорациите следва да възприемат *икономическата* ангажираност и *юридическата* отговорност, като ги разглеждат като важен градивен елемент от цялостната структура. Законите на правото рамкират поведението на бизнес организациите, като им осигуряват ред в извършваните стопански операции в хармония с обществото. Мястото на икономическата отговорност не трябва да бъде с фундаментално значение. Генерирането на печалбите не следва да става „на всяка цена“, а с търсене на такива методи и способи, които да удовлетворяват всички страни.

Фиг. 3. Архитектурна структура на отговорностите в енергетиката

Източник: *Разработена от автора.*

Констатацията, до която се достига е, че *ползите, които мениджърите могат да очакват от прилагането на тези видове отговорности, се изразяват във:*

- ✓ Стабилност и доверие сред клиенти, служители и обществото;
- ✓ Най-предпочитан работодател на пазара на труда;
- ✓ Увеличаване на броя на чуждите инвеститори;
- ✓ Подобряване на репутацията и облика на компанията;

- ✓ По-голяма рентабилност;
- ✓ Нарастване на дяла на продажбите;
- ✓ Стимулиране на персонала;
- ✓ Допринасяне за общественото благополучие.

В тази връзка изводът, до който се достига е, че всяка една от посочените ползи е следствие от прилагането на видовете отговорности, които е възможно да се използват в българската енергетика за оптимизиране на облика на предприятията. Визираните ангажираности могат да послужат и за подобряване на нивото на бизнес средата у нас, както и на устойчивостта на обществото.

Проведеното практическо изследване от автора включва следните три основни части:

Първа част: Анализ и оценка на състоянието на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България и очертаване на профила на изследваните енергийни дружества. Авторът счита, че за целта има обективна необходимост от изготвянето на инструментариум и система от показатели *(вж. Таблица 1)*, които да показват характера, тенденциите, динамиката и особеностите на корпоративната социална отговорност.

Таблица 1.

Показатели за оценка на състоянието на корпоративната социална отговорност в сектор „Електроенергетика“ на България

Икономически показатели	✓ Макроенергийни и микроенергийни показатели - производство на първична енергия, брутно вътрешно енергийно потребление, крайно енергийно потребление, дял на нетните приходи от продажби, генерирана печалба; ✓ Вид на капитала.
Екологични показатели	✓ Състояние на технологичното оборудване; ✓ Отделяни CO2 - вредни емисии; ✓ Рационално използване на ресурсите;

	✓ Грижа за околната среда.
Социални показатели	✓ Фирмен етичен кодекс; ✓ Принос за повишаване на общественото благополучие; ✓ Индекс на мотивация и удовлетвореност на служителите; ✓ Повишаване квалификацията на персонала; ✓ Наличие на стратегия по КСО.

Източник: *Разработена от автора.*

Втора част: Анализ и оценка на приоритетите и решенията на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България. За постигането на тази цел се прилага система от критерии и индикатори *(вж. Таблица 2)*, очертаващи мотивите за стартиране на инициативата за корпоративна социална отговорност, провежданата политика и ограниченията, съпътстващи производителите на електро- и топлоенергия в страната.

Таблица 2.

Критерии и индикатори за оценка на приоритетите и решенията при корпоративната социална отговорност в сектор „Електроенергетика“ на България

Критерии	**Индикатори**
Стимулиране (мотивация)	✓ Стимули (мотиви) за стартиране на инициатива за КСО.
Финансова стабилност при стартиране на инициативата	✓ Вид на финансовата инвестиция при стартиране на инициативата; ✓ Участие в Европейски програми, европроекти и фондове за финансиране; ✓ Банкови заеми, лизинг и др.; ✓ Степен на рентабилност.
Иновативност	✓ Инвестиции за въвеждане на еко-ефективни технологии; ✓ Планиране и реализиране на иновационни проекти.
Отговорност към човешките ресурси	✓ Непарична мотивация на персонала - морални стимули, социални инвестиции, обучения и др.; ✓ Парична мотивация на персонала – ниво на трудовото възнаграждение,

	бонусна система, атестация и допълнително материално стимулиране (ДМС) и др.; ✓ Обособено структурно звено с ресор КСО; ✓ Наличие на квалифициран персонал в областта на КСО.
Отговорност към обществото	✓ Отчетност на КСО действията – изготвяне на доклади, отчети; ✓ Социално отговорни инициативи – насочени към грижа за обществото.
Отговорност към потребителите	✓ Прозрачност при провежданата политика; ✓ Мониторинг.
Ангажираност към опазване на околната среда	✓ Въвеждане на технологии щадящи околната среда; ✓ Ефективно използване на природните ресурси.
Сътрудничество с институции, имащи пряко отношение	✓ Основни източници за разпространение на информацията; ✓ Правителствена подкрепа; ✓ Подкрепа от неправителствени, браншови организации и др.
Трудности (ограничения)	✓ Бариери при стартиране на инициативата - държавни/регулаторни, финансови и др.

Източник: *Разработена от автора.*

Количественото изследване е постигнато основно с помощта на анкета. За целта по Първа и Втора част е разработена **анкетна карта,** която включва **35 въпроса**, обособени в **пет раздела.**

Трета част: Проучване на основни политики за корпоративна социална отговорност, стратегии, програми и механизми на работа на институции, имащи пряко отношение към решаването на проблемите на корпоративната социална отговорност в енергетиката. За целта е разработен въпросник, съдържащ 8 (осем) въпроса от **отворен тип.**

С цел изграждане на цялостна картина на ситуацията в енергетиката е визирана и статистическа информация, предоставена от НСИ, ЕВРОСТАТ, КЕВР, МОСВ, МТСП, МЕ и други.

2. Оценка на вътрешната и външна корпоративна социална отговорност в енергетиката на България

В този параграф се разглежда структурата на отрасъл „Енергетика“ и какво е неговото място в националната икономика. Очертани са и *специфичните особености*, от които е съпътстван отрасъла.

Подчертава се, че корпоративната социална отговорност на бизнеса в енергетиката обхваща две сфери на приложение: **външна и вътрешна.** *Външната сфера* включва в себе си елементи като здравословни и безопасни условия на труд, активна политика по опазване на околната среда – екосъобразен бизнес, политика по безопасно оползотворяване на отпадъците, взаимодействие с местната власт и т.н.

Вътрешната сфера включва основни елементи като вътрешнофирмена култура, създаване на фирмен етичен кодекс, обучение и развитие на човешките ресурси, въвеждане на система за стимулиране – материални и морални импулси, осигуряване на благоприятна среда за персонала, своевременно и сигурно заплащане на труда, подпомагане на работниците и служителите в критични ситуации, спонсорство, дарителство и благотворителна дейност, ангажираност към обществото и отговорност за предоставяне на качествени услуги, вземане на участие в бедствени и критични ситуации, ангажиране със обществени проекти в сфери като образование, култура и социални дейности и други.

Анализирайки и оценявайки наличните данни се отчита, че постигането на синхрон между вътрешната и външна сфера на КСО в енергетиката на страната оказва положително влияние, от една страна върху обществото и околната среда, а от друга въхру крайните икономически резултати на бизнеса.

3. Социална отговорност на корпорациите в енергетиката

В този параграф са проучени условията и предпоставките за КСО. Задълбочено се изследва основата на екологическата ефективност на компаниите и прилаганата екологична политика или наречена още **„екологична интелигентност“**, т.е. за да бъде достатъчно ефективна, е необходимо така да се използва околната среда, че да не подлага на риск здравето и живота на поколенията след нас. Ефектът върху социално-икономическия напредък на обществото и енергетиката на страната се изразява във ефективното използване на природните ресурси и прехода на преминаване към нисковъглеродна икономика. Тези стратегически приоритети са заложени и в Европейската политика.

Корпорациите в енергетиката все повече се стремят към екологично отговорен бизнес и постигане на устойчиво бъдеще. В тази връзка те насочват усилията си към спазване на изискванията на ЕС за екологични норми или „екологизиране” на производствените процеси, т.е. към въвеждане на стандарти свързани с околната среда, по качественото и еко-ефективно използване на природните ресурси, намаляване на отпадъците и емисиите от вредни газове, повишаване на енергоспестяването и др.

Подчертава се, че от една страна енергийният отрасъл е основополагащ за икономиката на страната, а от друга заема най-голям дял в отделянето на серен диоксид – приблизително 88% от общото емитирано количество за България. Замърсяването на околната среда в най-голяма степен е изразено при производството на електроенергия, тъй като от там се отделят най-голям дял парникови газове, прах, азотни и серни окиси в атмосферата, отпадъци като сгурии, пепел и др., които са най-големия фактор, застрашаващ природата. Делът на емисиите от парникови газове на топло и електроцентралите възлиза на 464,395 хил.т. за година.

Като слабост се отчита това, че *при управлението на производствените процеси, при енергийните дружества в България все още не е въведена такава еко-иновационна система, която да оползотворява ефективно тази част от опасните отпадъци и затова се смята, че в тази насока има какво още да се направи от бизнес организациите в бъдеще.*

В резултат от проучването се достига до извода, че *са необходими промени, по отношение на подхода от всички организации към ограничаване на вредното въздействие на енергетиката върху околната среда, насочени към икономико-екологичната ефективност за обществеността в България.*

Резюмирайки казаното може да се направи извода, че *е безспорно в съвременните икономически условия екологизирането на производството да е от изключително важно значение за страната. Колкото по-скоро компаниите осъзнаят, че са необходими инвестиции в еко-социално отговорни политики, стандартизиране, въвеждане на високотехнологични и еко-ефективни производства, преминаване към ниско въглеродна икономика, толкова по-голяма ще е възвращаемостта им във времето, както и приноса за съхраняване на природата за бъдещите поколения. Това е и едно от проявленията на корпоративната социална отговорност.*

4. Анализ и оценка на приоритетите и решенията за корпоративната социална отговорност в енергетиката

В **четвърти параграф** са направени анализ и оценка на основните приоритети и възможните решения за КСО в енергетиката на България. Подчертава се, че ***за успешния път към устойчивото развитие е необходимо корпорациите в енергетиката да се превърнат в „по-отговорни компании“. Понятието „отговорни“ може да отведе***

енергийните предприятия по пътя, където производството не ощетява околната среда повече, отколкото може да й даде. Най-важните приоритети, които следва да бъдат опорни точки в политиката на отговорните предприятия са свързани със създаване на благоприятна среда и условия за работа и развитие на персонала; стремеж за придържане към социално отговорно поведение; грижа за „здравето“ на стопанските организации, икономическата стабилност на организацията, отговорност към обществото, клиентите, служителите, доставчиците и всички заинтересовани страни в обкръжаващата среда.

При изследване на предприятията в сферата на енергетиката, се разглежда прилаганата в управлението им корпоративна социална отговорност през призмата на нейните три аспекта - екологичен, социален и икономически, като те имат не само национална значимост, но и европейска в условията на интегриране на българските фирми в единния европейски пазар *(вж. Фиг. 4)*.

Фиг. 4. Аспекти от прилагането на КСО

Източник: *Разработена от автора.*

Основните резултати от емпиричното изследване показват, че умението на енергийните организации да интегрират политиката за КСО и разгърнат потенциала й в стопанските дейности, се превръща в един от ключовите и решаващи фактори за оцеляване и управление на организациите.

Анализирайки данните от проведеното анкетно проучване се показва също, че в изследваните компании от сектор „Електроенергетика“ се поддържа сравнително високо ниво на мотивация на персонала и

съществуват необходимите условия за кариерното им развитие. Това от своя страна е ключов приоритет при управлението на човешкия капитал. *В предвид на получените резултати, като слабост се отчита това, че отстъства достатъчно квалифициран персонал в областта на социалната отговорност и в бъдеще предприятията следва да насочат усилията си в тази посока.*

Задълбочено се изследват показателите за измерване на устойчивостта на КСО в икономически, социален и екологически аспект. Акцентира се, че хармоничният баланс на постигнати ефекти и в трите области са доказателство за приноса на КСО в постигането на устойчиво развитие за обществото и организациите.

При проведеното емпирично изследване е констатирано, че енергийните дружества в България, попадащи в обхвата на изследването, успешно интегрират корпоративната социална отговорност в стратегиите си. При направените анализ и оценка на данните от изследваните предприятия е налице, че провеждат активна политика по социална отговорност и притежават необходимия потенциал за развитие и усъвършенстване на КСО дейности.

От направеният анализ, може да се обобщи, че прилагането на потенциала на корпоративната социална отговорност не само в сектор „Електроенергетика", но и от всички енергийни предприятия ще допринесе за постигането на устойчиво развитие за обществото и бизнеса. Принципите на устойчивото развитие са интегрирани в очакваните резултати от приложението на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България за екологичност и социално-икономическа рентабилност на сектора.

Авторовите изводи по своята същност потвърждават <u>хипотеза 1</u>, а именно, че интегрирането на платформата за КСО в политиката на енергийните дружества и изпълнението й посредством подходящ

инструментален апарат би допринесло за постигането на устойчиво развитие както за обществото, така и за бизнеса.

4.2. Изследване мнението на институции, свързани с приоритетите и решенията на корпоративната социална отговорност в енергетиката

Според респондентите на анкетираните институции в България като основен приоритет трябва да се поставят информационните инструменти и следва по-активно да бъдат прилагани в бъдеще от правителството. В сравнение с другите страни членки на ЕС, в страната не се прилагат активно финансови стимули, облекчения, които да са пряко насочени към насърчаване на предприятията прилагащи политика по КСО. Смята се, че *това е насока, на която в бъдеще институциите следва да обърнат необходимото внимание.*

От анализът на получените резултати авторовото становище е, че провежданата политика от страна на институциите на този етап не е достатъчно активна. Мотивите се базират на това, че механизмите за разпространение на КСО програми и проекти са малко на брой и по-рядко прилагани, забелязва се отстътствие на информационните инструменти, липсват изисквания във връзка с отчетността на компаниите (за предоставяне на информация за извършваната икономическа, социална и екологична дейност), чрез въвеждане на практика за предоставяне на отчети и доклади, отсъства сътрудничеството и координацията между институциите, заинтересованите страни.

Политиката за корпоративна социална отговорност се изгражда на базата на формираните във времето институционални структури, имащи пряко отношение към въпросите за социално отговорното поведение на организациите в енергетиката.

Направените изводи не потвърждават валидността на <u>хипотеза 2,</u> а именно, че водещата предпоставка за успешното развитие на КСО е съгласуваната координация и сътрудничество между всички заинтересовани страни - държавни институции, организации (неправителствени, браншови, работодателски и др.), академични среди, медии и бизнеса в енергетиката.

В заключение може да се обобщи, че заложените принципи на устойчиво развитие са имплементирани в очакваните резултати от прилагане на КСО за подобряване на икономическата, социална и екологична среда в енергийните предприятия на България, както и на обществото като цяло. Към момента малка част от възможностите и алтернативите, които предлага КСО са приложими поради наличието на определени ограничители (бариери). По-важните сред тях са:

✓ *Дефицит на информация за възможностите, които предоставя КСО пред обществото, бизнеса и липса на „информирано обществено разбиране“.*

- За преодоляването на този проблем са необходими системни и целенасочени усилия от страна на държавата, социални партньори – неправителствени организации, медии, средства за масова и интернет комуникация – Facebook, Twitter, блогове, сайтове, форуми и др. Трябва да има публично оповестяване и разпространяване на информация сред бизнеса и обществеността относно ползите, които носи корпоративната социална отговорност.

✓ *Отсъствие на насърчителна и стимулираща държавна политика.*

- Преодоляването на проблема би било възможно, посредством разработване на съвременна Стратегия за корпоративна социална отговрност; Въвеждане на механизми за стимулиране – облекчения, субсидии и др.

4.3. SWOT анализ на приоритетите и решенията на корпоративната социална отговорност в областта на енергетиката

Направеният SWOT анализ дава необходимата база за очертаване на ключовите приоритети и оттам извеждане на възможните решения за развитие на КСО в енергетиката на България, а именно *(Вж. Таблица 3.):*

Таблица 3.

Очертаване на приоритетите и решенията на КСО в енергетиката на България

Приоритети	***Решения***
1. Законодателна уредба;	1. Подобряване на регулаторната рамка;
2. Институционална среда;	2. Оптимизиране на процесите;
3. Инфраструктура;	3. Внедряване на еко-иновативни технологии;
4. Човешки капитал;	4. Повишаване на квалификацията;
5. Отчестност;	5. Въвеждане на практика за изготвяне на доклади и отчети;
6. Модел за подобряване на КСО.	6. Създаване на организация, ангажирана с въпросите на КСО.

Източник: *Разработена от автора.*

Анализът на резултатите от емпиричната информация потвърждава изследователската теза, че имплементирането на политиката за КСО в дейността на енергийните предприятия е ефективен механизъм и предпоставка за дългосрочен обществен и корпоративен просперитет. Посредством КСО се допринася за подобряване на екологичната, социална и икономическа ефективност на компаниите в България. Това от своя страна води до генериране на ползи, както за организациите така и за обществото като цяло и

представлява своеобразен „мост” към устойчивото развитие на страната.

С оглед на така представените изводи от проведеното изследване се дава основание да се приеме доказването на хипотеза 3, че извършването на промени в посока на оптимизиране и подобряване на регулаторната рамка в България значително ще намали бариерите пред прилагането на КСО от организациите в енергетиката.

Проведеното научно изследване покри основните три аспекта – екологичен, социален и икономически на платформата за корпоративна социална отговорност в енергетиката на България. Посредством него се даде отговор на множество възникнали въпроси, други останаха отворени за предстоящи дебати. Изследването провокира и редица нови задачи и търсения в областта на КСО в българската енергетика.

ГЛАВА ТРЕТА.
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗШИРЯВАНЕ НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В ЕНЕРГЕТИКАТА НА БЪЛГАРИЯ

Глава трета е структурирана в три параграфа. Нейната насоченост е с практико-приложен характер като е даден приоритет на изпълнението на четвърта изследователска задача на дисертационния труд. Очертани са насоките за разширяване, а оттам са изведени и възможните решения за развитие и усъвършенстване на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България. Формулирани са идеи, предложения и препоръки към потенциалните заинтересовани страни.

1. Насоки за разширяване на корпоративната социална отговорност в България

Подчертава се, че реализирането на подобренията на КСО в енергетиката на България, трябва да се осъществява в следните основни **насоки:**

Първо, необходимо е извършване на промени в законодателството, касаещи насърчаване прилагането на корпоративната социална отговорност в България.

Второ, осъществяване на национални и европейски програми и проекти като средство за стимулиране прилагането на корпоративната социална отговорност в управлението на предприятията.

Трето, имплементиране и усъвършенстване на „добри социални и екологични практики", действащи като основа за изграждане на социално и екологосъобразно поведение сред корпорациите и обществото.

Акцентира се, че възможните решения за разширяване на корпоративната социална отговорност в енергетиката, могат да бъдат намерени в следните направления:

По направление на Европейски програми и проекти:

- ✓ Бърза и достъпна информация за стартиране на процедура по европейски проекти;
- ✓ Повишаване на професионалната квалификация на персонала, занимаващ се администрирането и управлението на програми и проекти;
- ✓ Опростяване на множеството процедури на администрацията, при кандидатстването и управлението на проектите.

По направление държавна политика:

- ✓ Облекчаване на процедурите за някои лицензионни режими в сектор „Електроенергетика“;
- ✓ Намаляване на честотата на законодателните промени и увеличаване на качеството им;
- ✓ Увеличаване на броя на предоставяните електронни услуги;
- ✓ Предоставяне на бизнес стимули на дружествата, по отношение на тяхната социална и екологична политика;
- ✓ Действия по формиране на гаранционен фонд за енергийно подпомагане изграждането на нови производствени мощности.

По направление инфраструктура:

- ✓ Предприемане на мерки, насочени към енергийните дружества за инвестиране в екологична и иновативна инфраструктура.

По направление образование:

- ✓ Въвеждане на програми за обучения в областта на корпоративната социална отговорност в системите на средното и висшето образование в България, като в тази инициатива се включат и всички заинтересовани страни, сътрудничество с академичните среди, социални партньори и др., с необходимата подкрепа и от страна на държавата;
- ✓ Разработване на система за обучение по КСО на служителите пряко ангажирани с дейността при първоначалното постъпване на работа.

Направена е обосновка на авторовото предложение за създаване на център за корпоративна социална отговорност в енергетиката. *Изграждането в България на **„Център за корпоративна социална отговорност”** има практическа значимост и представлява своеобразна структура и възможност за подпомагане разпространяването и*

прилагането на КСО от по-голям брой корпорации в българската енергетика. Основният инструментариум, с който ще функционира Центърът е наборът от организационни, човешки и материални ресурси, които му дават възможност за по-добро управление на КСО в енергетиката и в страната като цяло.

Авторът отправя и идейно предложение по отношение на ***Концепцията за „Създаване на споделена стойност”*** като продължение, средство и решение на корпоративната социална отговорност. **Компаниите в българската енергетика въвеждат решения и постигат ефекти, но може и има още какво да се направи в тази насока. „Концепцията за споделената стойност” е своеобразно продължение и „ново възраждане” на Концепцията за корпоративна социална отговорност и парадигмата, която стои в основата е съсредоточена върху „споделената стойност” между обществото и бизнеса.**

Отстоява се позицията за ползите, които корпоративната социална отговорност носи на обществото и бизнеса. Счита се, че *положителния ефект ще се мултиплицира и допринесе за подобряване на КСО в отрасъл „Енергетика”, които намират отражение в конкурентоспособен енергиен пазар и устойчиво развитие на обществото.* Създаването и развиването на идеята за „споделена стойност“ е „ключа“ към постигането на устойчив растеж в отрасъл „Енергетика” и оказва положителен ефект в екологичен, социален и икономически аспект върху страната и обществото като цяло.

На базата на двете концепции за „Корпоративната социална отговорност – CSR” и тази за „Създаване на споделена стойност - CSV”, автора извършва моделиране и проектиране като разработва един нов цялостен модел на процесите на бизнес поведение *(Вж. Схема 2.).*

Схема 2. Проектиране на цялостен модел на процесите на бизнес поведение

***Източник*:** *Разработена от автора.*

Посредством този модел се постига взаимодействие и пълен синхрон в процесите на поведение на бизнес организациите и обществото в постигането на общата цел за създаване на споделена стойност. Проектирането на цялостен модел на процесите на бизнес поведение в центъра, на който е позиционираи фундамента за създаване на обща споделена стойност е своеобразно решение на корпоративната социална отговорност към постигане на синергичен ефект.

Счита се, че *държавата играе ключова роля за стимулиране създаването на споделена стойност посредством приеманата от нея регулаторна рамка.* Поддържа се и позицията на Майкъл Портър, който

смята, че държавата притежава *пет ключови роли* за утвърждаване и насърчаване на споделената стойност, свързани с ролята и на информатор - „брокер на знания“; „оперативен партньор“; посредник и обединител на „ключови играчи“; сътрудник, който спомага за намаляване на поетия риск/увеличаване на ползата, както и творец на стимулиращи държавни регулации[9].

Идеята за използването на Концепцията за създаване на споделена стойност е разгледана като нова възможност и следващ етап от еволюцията на КСО. Изследван е нов ефект от прилагане на концепцията за създаване на „споделена стойност”, чрез който се постига още – развитие на високо иновационни технологии и преминаване към нискоемисионно производство, т.е. потвърждава се тезата, че развитието на КСО, респективно „създаването на споделена стойност” притежава потенциал както икономически, така и екологичен и социален за обществото, енергетиката и страната като цяло.

В научните търсения в областта на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България все още съществуват много неизследвани въпроси. Тези въпроси по своята същност представляват предизвикателство за бъдещи научни търсения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В тази част на дисертацията се съдържат обобщените резултати от проведеното емпирично изследване, очертаните основни изводи и направените предложения и препоръки към потенциалните заинтересовани страни.

[9] **Porter,** M., Shared Value in Chile – Increasing Private Sector Competitiveness by Solving Social Problems. Universidad del Dessarollo, FSG. 2014. p. 48 – 52.

Отчита се, че *корпоративната социална отговорност може да бъде приета за полезна рамка и в обхвата й могат да се разпознаят нови възможности за разширяване чрез сътрудничество и взаимодействие между енергийния бизнес, обществеността и правителството, посредством изграждането на креативни механизми на управление*.

Подчертава се, че е необходимо активното участие и ангажираност на всички страни, участващи в процеса на развитие на социално отговорното поведение, за да се допринесе за устойчивото развитие и просперитета на обществеността и бизнеса в енергетиката на България.

Настоящето научно изследване, основаващо се на проучени научни източници и богата практическа информация, почерпена от проведеното емпирично изследване предоставя възможността за извеждане на ценни изводи, отправяне на предложения и препоръки към бизнес организациите, публичните институции, медиите и академичната общност за бъдещото развитие на корпоративната социална отговорност в енергетиката на България. Бъдещите изследователи и бизнес организации, използващи платформата за корпоративна социална отговорност в страната, биха могли да приложат получените полезни резултати в извършваните стопански дейности за генериране на икономически ефекти в хармония с реализирането на социални, екологични и обществени ползи.

IV. СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В дисертационния труд могат да се открият следните по-важни приносни моменти с научен и приложен характер:

1. Доразработен е Цялостен модел на класификацията на основните групи заинтересовани страни (лица) групирани в две категории - първични и вторични.

2. Разгледани, обобщени, систематизирани и критично анализирани са различни схващания и постановки за понятието „корпоративна социална отговорност“ в научната литература. Имайки предвид обхвата, спецификата и целите на корпоративната социална отговорност, настоящият дисертационен труд достигна до следната дефиниция, тъй като тя отразява в абсолютна степен комплексния характер на приведената терминологична величина, а именно, че **корпоративната социална отговорност представлява концепция, чрез която компаниите доброволно осъществяват социални ангажименти и загриженост за околната среда в своите стопански операции, като по този начин допринасят за устойчивостта, от една страна, на обществото, а от друга страна, на бизнеса си.**

3. Разработен и обоснован е методически инструментариум за провеждане на емпирично изследване на определени енергийни предприятия в България. Предложена и практически апробирана е система от показатели за анализ и оценка на състоянието на КСО в енергетиката на България. Откроени са положителните моменти от разгръщане на потенциала на КСО сред енергийните компании.

4. Формулирани са насоки за разширяване приложението на КСО, както и възможни конкретни решения за КСО в енергетиката на България. Предложено и обосновано е създаването на конкретно звено с функционална насоченост към КСО с наименование „Център за корпоративна социална отговорност”. Конструирана е и функционална структура на „Център за КСО” в страната. Разработен е и цялостен модел на процесите на бизнес поведение, базиран на „Концепцията за създаване на споделена стойност”. Направени са предложения и препоръки към конкретните заинтересовани страни (лица), целящи подобряване на ефективността в енергетиката и провежданата политика от правителството.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Студии:

1. ***Любенова, М., Марчева, А., Чибуриене, Я.***, Принципи на отговорното обучение по управление – концепция с възможности за вплитане в програмите по икономика, управление и администрация. Корпоративна социална отговорност. // Алманах научни изследвания. СА „Д. А. Ценов“. Свищов : АИ Ценов, 22, 2015, с. 432 - 438. ISSN 1312-3815.

Статии:

1. ***Любенова, М., Денева, А.,*** Корпоративната социална отговорност: приносът на бизнеса към устойчиво развитие. // Социално-икономически анализи. – ВТУ – В. Търново, 2015, N 1, с. 25 - 32.
2. ***Lyubenova, M.,*** Corporate Social Responsibility in Bulgaria: Advantage and challenges, The Malopolska School of Economics in Tarnow - Poland, Research Papers Collection – Works on Management, Innovation in Modern Organizations – Economic and Social Aspects, Issue 2 December 2014 Volume 25, p.127-134. PL ISSN 1506-2635.

Доклади:

1. ***Любенова, М.,*** Мястото на човешкия фактор в корпоративната социална отговорност. // Перспективи пред индустриалния бизнес : Международна научна конференция. Сборник с доклади : ИУ – Варна, Ико-консулт, 2013, с. 236-240. ISBN 978-954-8235-09-9.
2. ***Любенова, М.*** Корпоративната социална отговорност – за и против, Социалните науки и икономиката (Взаимодействие и перспективи за сътрудничество) : Международна научна конференция, Свищов : АИ Ценов, 2014, с.251-256. ISBN 978-954-23-1005-1.

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

от Марияна Евгениева Любенова

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по докторска програма: Икономика и управление (Индустрия) декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема **„Корпоративна социална отговорност в енергетиката – приоритети и решения“** са изцяло оригинален авторски продукт и не са заимствани от чужди изследвания и публикации, в които нямам участия.

2. Предоставената информация от автора, във вид на копия от документи, лично изготвени справки и др., съответства на обективната истина.

3. Резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографската справка.

гр. Свищов

Декларатор:

/Марияна Любенова/